

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Фінансові ресурси державного соціального страхування

Студентки 2 курсу, 1м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»

Сміян Вікторії
Олександрівни

Науковий керівник
к.е.н., доцент

Савченко Наталія
Григорівна

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор

Макогон Валентина
Дмитрівна

Завідувач кафедри фінансів
д.е.н., професор
заслужений діяч науки і техніки України

Чугунов Ігор
Якович

Київ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ.....	7
1.1. Місце і роль державного соціального страхування у фінансовій системі держави.....	7
1.2. Джерела формування фінансових ресурсів системи державного соціального страхування	12
РОЗДІЛ 2. СТАН ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	18
2.1. Правове забезпечення системи державного соціального страхування.....	18
2.2. Аналіз розвитку доходів та видатків системи державного соціального страхування	26
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ.....	37
3.1. Світовий досвід фінансового забезпечення системи державного соціального страхування.....	37
3.2. Напрями розвитку фінансового забезпечення системи державного соціального страхування в Україні.....	44
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53
ДОДАТКИ.....	59

ВСТУП

Актуальність теми. Система соціального страхування на сьогодні відіграє важливу роль, створюючи умови для економічного захисту громадян, забезпечуючи соціальну захищеність суспільства і є невід'ємною складовою соціальної політики держави, оскільки є важливим елементом процесу економічного розвитку, підвищує добробут суспільства, створює умови для соціального прогресу. Питання реформування соціального страхування є надзвичайно актуальним, але їй недостатньо уваги приділено у вітчизняних дослідженнях, тому існує необхідність подальшого обґрунтування напрямів реформування системи соціального страхування в Україні.

Система державного соціального страхування потребує подальшого розвитку й удосконалення в частині забезпечення прозорості та публічності діяльності фондів; завершення побудови цілісного фінансового механізму державного соціального страхування в умовах функціонування єдиного соціального внеску; посилення державного фінансового контролю за грошовими потоками в системі державного соціального страхування.

Фінанси соціального страхування посідають вагомe місце у системі соціального захисту населення, а їх дослідження без сумніву, є необхідною умовою забезпечення їх перманентного вдосконалення.

Соціальні страхові фонди накопичують та перерозподіляють значні обсяги фінансових ресурсів, основним джерелом доходів бюджетів яких є єдиний соціальний внесок.

В рамках фінансової системи соціального страхування вирішуються питання як соціального захисту населення, так і питання організації фондів соціального страхування. Багаторічний досвід функціонування подібних спеціалізованих соціальних інститутів в більшості країн Західної Європи свідчить про високу ефективність цих базових інститутів соціального захисту. Страхові принципи забезпечення соціальних гарантій населенню є

загальноприйнятими і визнаними у світі. Вони вважаються найефективнішими.

Отже, процеси ринкової трансформації національної економіки зумовлюють необхідність проведення наукового дослідження теоретичних засад та практики державного соціального страхування з метою розробки шляхів його сталого розвитку з урахуванням світового досвіду.

Дослідженню проблеми формування ефективного механізму соціального захисту в умовах ринкової економіки присвятили свої наукові праці Н.Барр, Дж.Вулфенсон, А.Гельб, Г.Дженкинс, В.Нордхаус, Дж.Сакс, Х.Таверес та інші.

Проблематика соціального страхування була розглянута у працях таких вітчизняних вчених як: Васечко Л.І., Мельник О.М., Столяров В.Ф., Юрій С.І., Вігдорчик М.А., Бабич Л.М., Крисоватий А.Л., Колосок А.М., Петровська О.І, Онисько С.М., Опарін В.М., Конопліна Ю.С., Шутов М.М., Чайковська В.В., Коншина О.І., Синиціна Т.А., Шаварина М.П. та ін. Але в економічній літературі недостатньо уваги приділено визначенню основних проблем та пріоритетних напрямів реформування системи соціального страхування, що є надзвичайно актуальним для України, оскільки механізм соціального страхування відіграє важливу роль, створюючи умови для відтворення робочої сили і тим самим забезпечуючи надійні умови економічного захисту громадян.

Саме наявність серйозних проблем теоретичного і прикладного характеру в регулюванні фінансового забезпечення фондів соціального страхування обґрунтовує вибір теми випускної кваліфікаційної роботи, мету дослідження та перелік завдань для її досягнення.

Метою роботи є обґрунтування теоретичних та практичних засад формування та розвитку фінансового забезпечення системи державного соціального страхування, розробка подальших напрямів її удосконалення.

У відповідності до визначеної мети в роботі були поставлені такі **завдання:**

- визначити місце і роль державного соціального страхування у фінансовій системі держави ;
- розкрити джерела формування фінансових ресурсів державного соціального страхування;
- дослідити сучасні тенденції формування та використання фінансових ресурсів державного соціального страхування в Україні;
- здійснити огляд світового досвіду розвитку фінансових систем державного соціального страхування;
- визначити напрями розвитку фінансового забезпечення системи державного соціального страхування в Україні з урахуванням світового досвіду.

Об'єктом дослідження виступає система державного соціального страхування.

Предметом дослідження є фінансові відносини, які виникають в процесі формування та використання фінансових ресурсів системи державного соціального страхування.

При написанні випускної кваліфікаційної роботи використовувалися законодавчо-нормативні документи з питань державного соціального страхування, наукова, періодична література, монографії вітчизняних науковців, офіційні звітні дані про формування і використання коштів фондів державного соціального страхування.

Методами дослідження в роботі виступили методи аналізу та синтезу, структурного, динамічного, системного, порівняльного аналізу та ін. Взаємопов'язане використання цих методів дало можливість всебічно розглянути предмет дослідження.

Робота включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що розглянуті в ньому положення дають можливість визначити підходи до вирішення теоретичних і практичних інституційно-фінансових

проблем, пов'язаних з формуванням і використанням коштів фондів державного соціального страхування в Україні. Сформульовані в дослідженні висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у подальших науково-дослідних цілях та практичній роботі фондів соціального страхування.

За результатами виконання випускної кваліфікаційної роботи опубліковану 1 статтю: Фінансові ресурси державного соціального страхування // Зб. наук. ст. студ.- К.: Київ. нац. торг-ек. ун-т, 2020. Обсяг статті становить: 0,3 д.а.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1. Місце і роль державного соціального страхування у фінансовій системі держави

На сучасному етапі розвитку та формування ринкових відносин, одним з найголовніших напрямів діяльності нашої держави є вирішення питань соціального страхування як основи соціального забезпечення її громадян. Конституцією України нашу державу проголошено як соціальну, тобто її соціальна політика повинна спрямовуватись на створення належних умов для достойного рівня життя і вільного розвитку особистості. Соціальне страхування як складова частина соціального захисту відіграє значну роль у житті громадян України, особливо тих, хто втратили можливість забезпечувати себе самостійно. Проте остаточного вигляду система соціального захисту ще не отримала і перебуває у процесі постійного реформування. Даними проблемами займається ряд науковців, зокрема, І. Чугунов, Н. Борецька, Л. Васечко, Н. Внукова, А. Гриненко, С. Засуха, Т. Кир'янова, А. Колосок, О. Марцинюк, В. Плиса, Д. Полозенко, В. Столяров та ін.

Згідно зі ст. 1. “Основ законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування” від 14.01.1998р. за № 16/98-ВР, загальнообов’язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов’язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом (далі – роботодавець), громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законодавством [23].

Окрім Закону, дане визначення також трактується й науковцями у їхніх дослідженнях системи соціального страхування.

Зокрема, О. Кириленко визначає соціальне страхування як систему заходів щодо матеріального забезпечення населення у старості, у разі захворювання чи втрати працездатності в працездатному віці, у разі безробіття, підтримки материнства і дитинства в умовах страхової медицини, при виході на пенсію тощо [6].

На думку Н. Внукової, соціальне страхування – це гарантована державою система матеріального громадян у разі тимчасової втрати працездатності, при досягненні похилого віку, а також система інших заходів, спрямованих на матеріальне, культурне-побутове та оздоровчо-профілактичне обслуговування [1].

В. Плиса розглядає соціальне страхування як найважливіший елемент державної соціальної політики у сфері управління ризиками відтворення населення і виконує функції соціального захисту, забезпечення фінансування соціальної допомоги, регулювання доходів та рівня життя різних груп населення, попередження та профілактики наслідків настання соціальних ризиків [28].

Необхідність соціального страхування обумовлена наступними причинами:

- наявністю осіб, які, з погляду на певні обставини, не беруть участі в суспільно-корисній праці, тобто не можуть за рахунок заробітної плати виживати або підтримувати мінімальний життєвий рівень;

- наявністю громадян, що є дієздатними, але не мають можливості реалізувати цю дієздатність [44].

Зауважимо, що в узагальненому розумінні, система соціального страхування розв'язує два важливих соціально-економічних завдання, а саме:

- 1) збереження та повне відновлення працездатності активної частини населення країни;
- 2) гарантоване матеріальне забезпечення громадян, які втратили працездатність у зв'язку з виходом на пенсію чи не мали її в працездатному віці з тих чи інших причин [28].

Матеріальною основою для виконання цих завдань виступають цільові страхові фонди.

Базовими характеристиками обов'язкового соціального страхування, що вигідно відрізняють його від інших інститутів соціального захисту, є:

- обов'язковість (за законом) для страхувальників - працівників і роботодавців - вносити страхові внески; особисте страхування, як правило, носить добровільний характер, що не дозволяє йому бути настільки масовим по охопленню (по числу застрахованих);
- публічний вид правовідносин суб'єктів соціального страхування, за допомогою якого досягається обов'язковість за законом участі в ньому суб'єктів і високий рівень гарантій захисту застрахованих, що дозволяє відмовитися від обтяжливої процедури оформлення індивідуальних договорів (і контролю їхнього виконання) між страхувальниками (роботодавцями і працівниками) і страховиками на користь застрахованих; особисте страхування носить приватний характер цивільно-правових відносин;
- обов'язкове (за законом) право для застрахованих на одержання страхових виплат при настанні страхових випадків (види виплат, послуг, їхні розміри визначені в законах), реалізацію і повноту виплат по яких можна домагатися в судовому порядку;
- високий рівень надійності збереження фінансових засобів, що забезпечуються у виді фінансування "з коліс" і не дозволяє знецінитися коштам, а досягається за допомогою солідарності поколінь і застосування державного контролю за правильністю і цільовим характером витрати коштів;

- досить “дешево” для населення держави (у порівнянні з особистим страхуванням), що досягається масовим характером обов'язкової участі в ньому практично всіма працюючими і безпробитковими формами організації роботи; особисте страхування в основі своєї діяльності переслідує отримання прибутку і тим самим змушує його організаторів займатися в основному “вигідними” клієнтами;

- самокеровані форми організації обов'язкового соціального страхування, коли практично всі питання по створенню і керуванню складними (організаційними, правовими, медико-соціальними, фінансовими) системами здійснюються найбільш зацікавленими суб'єктами (представниками роботодавців і працівників) [1].

Про високу роль соціального страхування свідчить наступний факт. На частку існуючих видів соціального страхування (в промислово розвинутих країнах) приходиться як правило, 60-70% усіх витрат на цілі соціального захисту і приблизно 15-25% ВВП.

Загалом діяльність зазначених цільових фондів спрямована на виконання загальних функцій соціального страхування, які, в свою чергу, відіграють важливу роль при проведенні державою ефективною соціальною політики. Так, до функцій соціального страхування відносять:

- формування грошових фондів, з яких покриваються витрати, пов'язані з сутністю непрацездатних і осіб, що з погляду на обставини не беруть участі в трудовому процесі;
- забезпечення кількості і структури трудових ресурсів;
- зменшення розриву в рівнях матеріального забезпечення працюючих і непрацюючих громадян;
- сприяння вирівнюванню життєвого рівня різних соціальних груп населення, не залучених до трудового процесу;
- захисна функція, яка полягає в підтримці сформованого матеріального рівня застрахованого, якщо звичайне джерело доходу стає для нього недоступним;

- компенсаційна функція, що полягає у відшкодуванні збитку з втрати працездатності і збитку здоров'я за допомогою матеріального відшкодування втрати заробітку, а також оплати послуг у зв'язку з лікуванням і реабілітацією;
- відтворювальна функція, яка полягає в тім, що соціальне страхування покликане забезпечувати застрахованим (і членам їхніх родин) покриття усіх витрат, достатніх для нормального протікання відтворювального циклу, що охоплює практично весь життєвий цикл, у випадку хвороби, старості, інвалідності, безробіття, вагітності;
- перерозподільча функція, яка визначається тим, що соціальне страхування значно впливає на суспільний розподіл і перерозподіл: соціальні виплати збільшують частку створеної вартості, що направляється на споживання застрахованим; це полягає в поділі матеріальної відповідальності за соціальні ризики між усіма застрахованими, усіма роботодавцями і державою;
- стабілізуюча функція, спрямована на узгодження інтересів соціальних суб'єктів з ряду принципів для життєдіяльності найманих працівників питань [38].

З проведеного аналізу функцій соціального страхування випливає, що одним з важливих напрямів подальшого розвитку системи соціального страхування в Україні є врахування інтересів усіх соціальних партнерів, а саме: держави, роботодавців та профспілок (працівників). Це в свою чергу, забезпечить злагоджену роботу фондів соціального страхування, зменшення тіньового сектору заробітної плати, і як наслідок – збільшення розміру виплат при настанні страхових випадків.

Економічну основу соціального страхування складають страхові відносини, умови яких являються всезагальними і встановлюються державою.

Законом України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» передбачені такі види

загальнообов'язкового державного соціального страхування залежно від страхової події:

- пенсійне страхування;
- страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням;
- медичне страхування;
- страхування від нещасного випадку на виробництві і професійного захворювання, які призвели до втрати працездатності;
- страхування на випадок безробіття;
- інші види страхування [23].

Таким чином, соціальне страхування є найважливішим для соціального розвитку інститутом, що служить для реалізації ідей солідарності і доступності соціального захисту.

1.2. Джерела формування фінансових ресурсів системи державного соціального страхування

Ефективне функціонування системи державного соціального страхування не можливе без наявності відповідної бази її фінансового забезпечення.

Слід зазначити, що в процесі свого розвитку соціальне страхування оформилось в самостійну систему, відмінну, як від чисто страхової, так і від системи, заснованої на принципах соціального забезпечення.

Дослідження питання розвитку соціального страхування дало змогу дійти висновку, що за рахунок його організації суспільство отримало можливість здійснювати компенсацію соціальних ризиків шляхом перерозподілу частини національного доходу між окремими групами населення в автономному від інших перерозподільчих режимів з

врахуванням міри соціального ризику і розмірів трудової участі кожного члена суспільства в формуванні національного доходу. Економічну основу соціального страхування складають страхові відносини, умови яких являються всезагальними і встановлюються державою.

Зміст соціального страхування полягає в створенні цільових грошових фондів та їх використанні для соціального захисту населення.

Обсяг фінансових ресурсів, які концентруються у фондах соціального страхування з метою соціального захисту населення в 2019 році склав майже 13% ВВП країни.

В рамках фінансової системи соціального страхування вирішуються питання як соціального захисту населення, так і питання організації фондів соціального страхування. Багаторічний досвід функціонування подібних спеціалізованих соціальних інститутів в більшості країн Західної Європи свідчить про високу ефективність цих базових інститутів соціального захисту. Страхові принципи забезпечення соціальних гарантій населенню є загальноприйнятими і визнаними у світі. Вони вважаються найефективнішими.

Як елемент фінансової системи, соціальне страхування є системою фінансових установ, які здійснюють акумулювання і розподіл коштів, що накопичуються державою в обов'язковому порядку на компенсацію збитку від дії соціальних ризиків.

Слід зазначити, що основні джерела формування фінансових ресурсів фондів соціального страхування в Україні включають:

- надходження від єдиного соціального внеску;
- кошти Державного бюджету України;
- суми фінансових санкцій, що застосовуються до страхувальників за порушення законодавства у сфері соціального страхування;

- доходи, отримані від розміщення тимчасово вільних коштів фондів соціального страхування на депозитах в комерційних банках;
- благодійні та добровільні внески юридичних і фізичних осіб.

Переважну частину надходжень в доходах фондів соціального страхування складають надходження від єдиного соціального внеску.

Україна, як відомо, розпочала перебудову соціального страхування з початку 2001 р. і йде в реформуванні цього важливого напрямку соціальної політики, фактично, європейським шляхом. Адже здійснення державного соціального страхування у нашій країні є функцією самоврядних правових органів — фондів загальнообов'язкового соціального страхування. Вважається, що якщо держава частину своїх повноважень передає соціальним партнерам, тим самим відбувається зміцнення самої держави. Держава бере на себе лише загальний юридичний нагляд за системою соціального страхування.

Одним із напрямів удосконалення системи фінансового забезпечення соціальної функції держави стало запровадження єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

В Україні 8 липня 2010 року було прийнято закон України №2464-VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (далі – Закон № 2464) [35], основна частина якого набула чинності з 1 січня 2011 року, а в частині окремих положень закон почав діяти з 1 січня 2014 року.

Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – ЄСВ) – консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб та членів їхніх сімей на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування [35].

Варто відзначити один важливий момент: сплата внесків з ЄСВ є обов'язком роботодавця і не залежить від його фінансового становища. Зобов'язання з ЄСВ мають найвищий пріоритет серед інших зобов'язань суб'єкта господарювання за винятком зобов'язань з оплати праці.

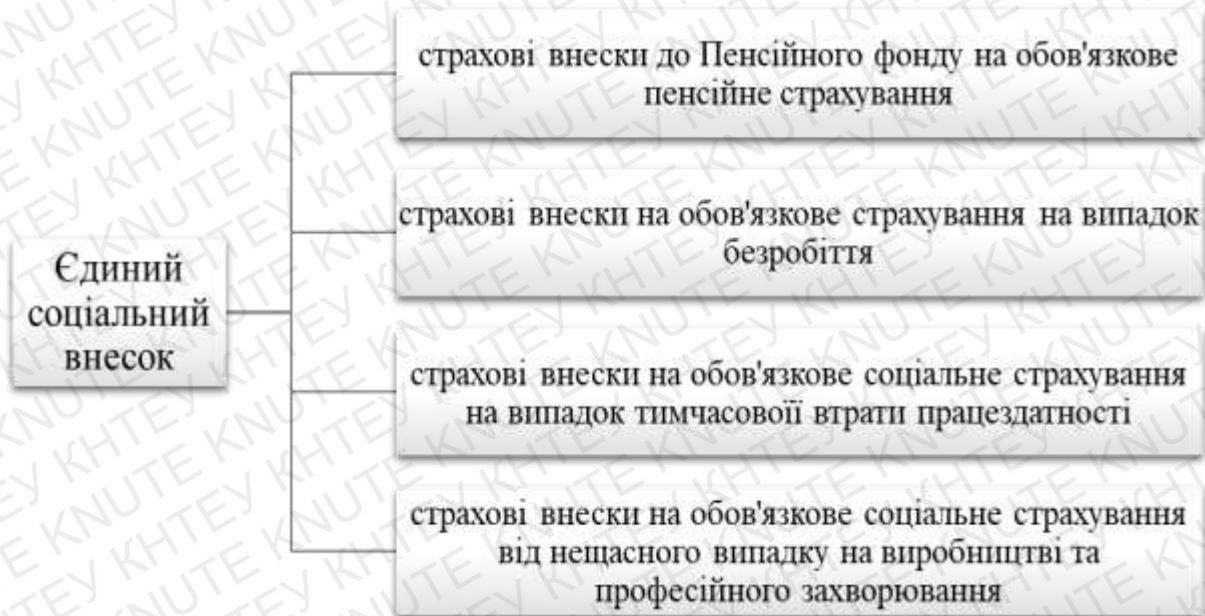

Рис.1.1. Трансформація системи державного соціального страхування

Слід зазначити, що механізм управління коштами соціального страхування включає такі види діяльності: планування, акумуляція та облік коштів, нарахування та виплата матеріального забезпечення, звітність, контроль, розгляд спірних питань. Управлінню соціальним страхуванням властиві загальні риси та принципи, які характерні для управління в цілому. Одним із таких принципів є принцип законності, зміст якого полягає в тому, що всі органи управління, всі посадові особи зобов'язані виконувати свої повноваження згідно із законодавчими актами. В цій сфері діяльності слід чітко дотримуватися встановлених розмірів страхових внесків, строків їх сплати, використовувати кошти страхових фондів суворо за цільовим призначенням, своєчасно подавати звітність тощо. Крім того, принцип законності передбачає дотримання встановленого порядку прийняття управлінських рішень.

Управління окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснюють страхові фонди. Ці органи забезпечують фінансування соціальних виплат, провадять контроль за використанням коштів, та здійснюють інші функції згідно з затвердженими статутами. Страхові фонди є некомерційними самоврядними організаціями. Вони не можуть займатися іншою діяльністю, крім тієї, для якої їх створено.

Розглянемо найбільш основні проблемні питання в управлінні системою соціального страхування в Україні.

Нині існує реальна потреба у зміцненні фінансової забезпеченості системи соціального страхування на основі пошуку, виявлення внутрішніх резервів росту фінансових ресурсів, консолідації зусиль усіх соціальних партнерів по досягненню фінансової збалансованості системи соціального страхування та їхніх власних інтересів [42].

Дослідження проблем фінансування системи соціального страхування засвідчують їхній тісний зв'язок із недоліками у плануванні бюджетів фондів.

Зміцнення фінансової бази соціального страхування є нагальним завданням. На наш погляд, для системи соціального страхування в цілому актуальним є використання альтернативи потенційних джерел формування фондів. Тобто, одним із резервів поповнення дохідної частини фондів є ефективна капіталізація вільних фінансових ресурсів.

Відповідними законами з окремих видів загальнообов'язкового державного соціального страхування передбачено, що одним із джерел формування дохідної частини фондів соціального страхування є «прибуток, одержаний від тимчасово вільних коштів фонду, в тому числі резерву страхових коштів фонду на депозитному рахунку» [30; 31; 32].

В цілому процес формування резерву страхових коштів в системі соціального страхування має нестабільну тенденцію, а в окремих фондах не відбувається взагалі.

В той же час, фонди, які мають в своєму розпорядженні резервні кошти, не проводять з ними фінансові операції по розміщенню їх на

депозитних рахунках в банках з метою отримання додаткових доходів. Підтвердженням цьому є не відображення останніх у звітній діяльності фондів. З цього слідує, що фонди, які не формують резерв страхових коштів та ті, які його формують на сучасному етапі не отримують інвестиційних доходів.

Капіталізацію вільних фінансових ресурсів системи соціального страхування можна визнати раціональною не стільки для застрахованої особи, стільки для всієї фінансової системи державного соціального страхування, так як вона супроводжується формуванням резервів в благополучні по дії соціальних ризиків роки. Так, не маючи фондової системи, такі країни, як Великобританія, Нідерланди, Японія, Швейцарія, і зараз отримують високі (більше 10% в структурі доходів соціального страхування) інвестиційні доходи, формуючи резерви в рамках розподільчої системи [38].

Наслідком такого стану справ є перш за все, втрата доходів в системі соціального страхування, зниження її загальної ефективності.

Зазначені проблеми стримують процес розвитку фінансової діяльності фондів соціального страхування та зростання їхньої економічної ефективності, а також вказують на незавершеність побудови цілісного фінансово-економічного механізму соціального страхування в цілому. У зв'язку з цим, оптимізація діючої моделі фінансового механізму соціального страхування на сьогодні є важливим та актуальним завданням.

РОЗДІЛ 2

СТАН ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Правове забезпечення системи державного соціального страхування

Правове регулювання державного соціального страхування в Україні відбувається відповідно до вимог нормативно-правових актів України.

З набуттям незалежності в Україні розроблена й схвалена в грудні 1993 року Верховною Радою України Концепція соціального забезпечення населення України [12], яка врахувала перехід країни до ринкової економіки, оскільки механізми діючої на той час системи соціального захисту вичерпали себе і спричинили негативні тенденції, такі як зростання заборгованості з виплат, випадки нецільового використання страхових коштів, невідповідність форм управління фондами існуючій системі формування коштів. Необхідно було реформувати всю систему соціального захисту в Україні.

Метою реформи системи соціального захисту населення України є:

1. Створення стійкої фінансової системи для економічного та правового захисту людини у разі настання безробіття, тимчасової непрацездатності, вагітності та пологів, народження дитини, догляду за нею, нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, старості та інших випадків, передбачених законодавством, за рахунок страхових внесків роботодавців та застрахованих осіб.
2. Створення ефективної системи управління соціальним страхуванням за участю представників трьох сторін соціального партнерства.
3. Удосконалення системи виплат.
4. Установлення дієвого контролю за цільовим використанням коштів цільових страхових фондів.

Соціальне забезпечення радянського періоду повністю спиралось на державу і втілювалось у життя державними органами. Така модель має

серйозні недоліки. Держава, крім соціального забезпечення, виконує багато інших завдань та функцій, які вступають у пряму конкуренцію між собою, особливо щодо фінансування тих чи інших напрямів та окремих програм [13]. Звідси виникає небезпека того, що державні органи швидше за все будуть більше зорієнтовані на сьогоденну політичну цілеспрямованість, а не на глобальні, довготривалі інтереси всього населення.

Тому є сенс у тому, щоб здійснення державного соціального страхування доручити установам, які не є у безпосередньому підпорядкуванні держави. При цьому слід врахувати, що фінансові ресурси соціального страхування мають бути відокремленими від Державного бюджету. Тоді не буде спокуси отримати доступ до коштів, які виділені на соціальні потреби, і привласнювати їх при нагоді.

Україна, як відомо, розпочала перебудову соціального страхування з початку 2001 р. і йде в реформуванні цього важливого напрямку соціальної політики, фактично, європейським шляхом. Адже здійснення державного соціального страхування у нашій країні є функцією самоврядних правових органів — фондів загальнообов'язкового соціального страхування. Вважається, що якщо держава частину своїх повноважень передає соціальним партнерам, тим самим відбувається зміцнення самої держави. Держава бере на себе лише загальний юридичний нагляд за системою соціального страхування.

В основу правовідносин соціального забезпечення, а отже і соціально-страхових покладені соціальні права людини. Вони, хоч і не спричиняють безпосередні правовідносини, але сам факт юридичного проголошення цих прав презюмує появу в перспективі правовідносин щодо кожного з них. Держава, встановлюючи в імперативному порядку приписи – гарантувати, надати, сплатити, забезпечити, визначає спосіб реалізації громадянами своїх прав на соціальне страхування.

Соціальна значущість правових норм, що регулюють відносини обов'язкового соціального страхування, відображена в тому, що вони є

частиною механізму правового регулювання, котре має забезпечити гідне існування людини, що відповідає статусу України як соціальної держави. Адже гарантоване право кожного громадянина ст. 46 Конституції на соціальне забезпечення одною з форм свого здійснення охоплює обов'язкове соціальне страхування [11].

Україна як соціальна держава, беручи до уваги ідеї, побажання та міжнародно-правові зобов'язання, які витікають з підписаних нею міжнародних конвенцій, а також, враховуючи світовий досвід розвинутих держав, прагне створити гідний рівень соціального забезпечення своїх громадян за допомогою не лише державного соціального забезпечення, але й альтернативних форм соціального страхування. Саме держава є зобов'язаною щодо створення належного механізму реалізації особою права на соціальне забезпечення, а тому визначає уповноважених суб'єктів, які від її імені чи за її соціальним замовленням забезпечують якісне функціонування системи соціального забезпечення.

Соціально-страхові відносини мають підставами своєї появи юридичні факти, передбачені імперативними приписами про обов'язкову реєстрацію страхувальників та обов'язкову сплату ними страхових внесків. Особливості виникнення, зміни і припинення правовідносин загальнообов'язкового державного соціального страхування зумовлені тим, що вони тісно пов'язані і до певної міри залежні від трудових та цивільних правовідносин.

В Україні основними законодавчими актами, спрямованими на загальне правове забезпечення соціального страхування є Конституція України (стаття 46), та Кодекс Законів про працю України, глава XVII «Державне соціальне страхування». Вагомий внесок у розвиток соціального страхування внесла і Концепція соціального забезпечення населення України, згідно якої соціальне страхування є джерелом матеріального забезпечення громадян у разі безробіття, захворювання, нещасного випадку, а також у старості [12].

Згодом для реалізації положень Концепції і на основі Конституції України були розроблені Основи законодавства України про соціальне страхування, які прийняті у вигляді базового закону. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [23], визначають принципи та загальні правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян в Україні. Із прийняттям даного законодавчого акту (2001 р.) розпочався новий відлік сучасного загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Складовою нового Закону було визначення необхідності створення п'яти видів загальнообов'язкового державного соціального страхування: пенсійного страхування; страхування на випадок безробіття; страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань; медичного страхування.

На сучасному етапі з п'яти видів соціального страхування, передбачених Основами законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, функціонує лише чотири: на випадок безробіття; у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням; від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, які спричинили втрату працездатності, та пенсійне страхування, яке перебуває на стадії реформування. Медичне ж страхування залишається не впровадженим. Це є великою перешкодою на шляху до євроінтеграції. Адже в такому випадку не виконуються положення ст. 49 Конституції України, згідно якої, кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [13]. Фахівці стверджують, що подолати негаразди медичної галузі можна, запровадивши систему державного загальнообов'язкового медичного страхування. Про це також свідчить і світовий досвід, який доводить, що ефективність медичної допомоги неухильно зростає при застосуванні страхових механізмів.

Тому нагальною проблемою є прийняття Закону України „Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування”.

Одним із напрямів удосконалення системи фінансового забезпечення соціальної функції держави стало запровадження єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

В Україні 8 липня 2010 року було прийнято закон України №2464-VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (далі – Закон № 2464) [35], основна частина якого набула чинності з 1 січня 2011 року.

Метою Закону є підвищення ефективності роботи фондів соціального страхування через створення умов для уникнення дублювання ними функцій з обліку платників внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, збору страхових внесків, здійснення контролю за повнотою та своєчасністю сплати страхових внесків, скорочення адміністративних витрат фондів на виконання цих функцій.

Ключовими положеннями даного Закону є наступні:

- фонди соціального страхування отримують кошти в пропорціях, встановлених даним Законом;
- перереєстрація платників страхових внесків та застрахованих осіб не здійснюється;
- Державний реєстр загальнообов'язкового державного соціального страхування формується на базі системи персоніфікованого обліку внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;
- запроваджується посвідчення застрахованої особи (п.8, ст.1 Закону);
- фізичні особи-підприємці на спрощеній системі оподаткування є платниками ЄСВ за найманих працівників та за себе – не менше розміру внеску з мінімальної зарплати, але не більше максимального оподатковуваного внесками розміру (25 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом);

– визначено, що єдиний внесок не входить до системи оподаткування. Податкове законодавство не регулює порядок нарахування, обчислення і сплати єдиного внеску;

– термін сплати внеску для роботодавців – до 20 числа місяця наступного за звітним місяцем;

– передбачено, що за наявності у платника єдиного внеску одночасно із зобов'язаннями із сплати єдиного внеску зобов'язань із сплати податків, інших обов'язкових платежів, передбачених законом, або зобов'язань перед іншими кредиторами зобов'язання із сплати єдиного внеску виконуються в першу чергу і мають пріоритет перед усіма іншими зобов'язаннями, крім зобов'язань з виплати заробітної плати (доходу) [35].

Загалом це нововведення сприяло: створенню Державного реєстру соціального страхування (який складатиметься з реєстру страхувальників і реєстру застрахованих осіб). Кожний з фондів має доступ до єдиної бази даних відповідно до визначених для нього прав доступу; дії єдиного порядку планування дохідної частини бюджетів фондів; дії єдиного порядку контролю та стягнення заборгованості зі сплати страхових внесків (на сьогодні система контролю та порядок стягнення заборгованості зі сплати страхових внесків не дозволяє фондам, крім Пенсійного, виконувати ці функції ефективно).

Зважаючи на те, що пенсійне страхування є важливою складовою системи соціального страхування, концентрує найбільший обсяг фінансових ресурсів соціального страхування, зазначимо основні правові документи, які регулюють правовідносини за даними видом соціального страхування.

Слід відмітити, що з 1 січня 2004 року в Україні запроваджено реформовану солідарну пенсійну систему та добровільну накопичувальну систему через недержавне пенсійне забезпечення. Базовими законами, які регулюють відносини у сфері пенсійного забезпечення є Закон України від 09.07.2003 р. № 1058–IV “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” [30] та Закон України від 09.07.2003 р. № 1057–IV “Про недержавне пенсійне забезпечення”.

Управління системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, відповідно до абзацу першого частини першої статей 58 та 59 Закону № 1058, покладено на Пенсійний фонд, який у складі його органів управління здійснює керівництво та управління солідарною системою, провадить збір, акумуляцію та облік страхових внесків, призначає пенсії та готує документи для її виплати, забезпечує своєчасне і в повному обсязі фінансування та виплату пенсій, допомоги на поховання, здійснює контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду та здійснює інші функції, передбачені цим Законом.

Законодавством передбачено впровадження трирівневої пенсійної системи, яка розширить можливості для підвищення добробуту людей та економічного зростання в Україні.

Відмітимо, що міжнародне законодавство на рівні з правом на соціальне забезпечення закріплює право на соціальне страхування, яке включає наступні можливості особи: вимагати відповідних дій від страхувальника та страховика щодо гарантування та здійснення страхового забезпечення; самостійного вчинення дій щодо забезпечення та реалізації цього права; звернення, у випадку його порушення, за захистом.

Аналіз європейських стандартів у сфері соціального страхування дозволяє зробити висновок про відповідність законодавства України про соціальне страхування загальноновизнаним нормам і принципам: державному соціальному страхуванню підлягають усі наймані працівники; соціальні ризики є підставами для організації соціального страхування; в законодавстві закріплено принцип державних гарантій реалізації застрахованими своїх прав, що свідчить про прийняття нашої держави на себе відповідальності за належне надання соціального забезпечення.

Водночас принцип залежності права на забезпечення за рахунок страхових коштів від участі у страхуванні й розміру допомоги від тривалості страхового стажу та розміру страхових внесків - використовується в законодавстві України не в повному обсязі.

Матеріальне забезпечення та соціальне обслуговування в рамках соціального страхування не виконують своїх основних функцій: забезпечення достатнього рівня життя, стимулювання щодо участі у системах соціального страхування.

З метою прискорення адаптації законодавства України до міжнародного виникає необхідність ратифікації базових Конвенцій МОП № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення та № 157 про встановлення міжнародної системи збереження прав в галузі соціального забезпечення.

Організація системи соціального страхування та особливості окремих видів соціального страхування в інших країнах дозволяє зробити висновок про використання комбінованої моделі пенсійної системи, де домінантною є розподільчий метод, а пенсії розраховуються на базі заробітної плати за весь час трудової діяльності, з метою досягнення відповідності між розміром пенсії та страховими внесками.

Таким чином, для побудови системи загальнообов'язкового державного соціального страхування відповідно до вимог міжнародного та європейського законодавства необхідно: здійснити законодавче закріплення принципів рівності звернення, єдиного набору використаного законодавства, збереження набутих прав і прав, що набуваються, можливості отримання виплат за межами країн; - впровадити механізми контролю та нагляду за діяльністю недержавних структур у сфері соціального страхування; - брати участь в міжнародних системах збереження прав.

2.2. Аналіз розвитку доходів та видатків системи державного соціального страхування

Фонд соціального страхування України створений відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [31] і є правонаступником Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України і Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

Фонд соціального страхування України є органом, який здійснює керівництво та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням, провадить акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечує фінансування виплат за цими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування та здійснює інші функції згідно із цим статутом.

Основними завданнями Фонду та його робочих органів є:

- реалізація державної політики у сферах соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, медичного страхування;
- надання матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг відповідно до Закону;
- профілактика нещасних випадків;
- здійснення перевірки обґрунтованості видачі та продовження листків непрацездатності застрахованим особам, у тому числі на підставі інформації з електронного реєстру листків непрацездатності;
- здійснення контролю за використанням роботодавцями та застрахованими особами коштів Фонду;
- аналіз та прогнозування надходження коштів від сплати єдиного внеску [31].

Кошти Фонду використовуються на:

1) виплату матеріального забезпечення, страхових виплат та надання соціальних послуг, фінансування заходів з профілактики страхових випадків, передбачених Законом;

2) фінансування витрат на утримання та забезпечення діяльності Фонду, його робочих органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління, розвиток та функціонування інформаційно-аналітичних систем Фонду;

3) формування резерву коштів Фонду [31].

З метою забезпечення фінансової стабільності Фонду формується резерв коштів.

Порядок формування та використання резерву коштів Фонду затверджується правлінням Фонду.

Кошти Фонду не включаються до складу Державного бюджету України та використовуються тільки за цільовим призначенням.

Станом на 1 січня 2020 року кількість страхувальників у Фонді становила 3298634 осіб, з них: юридичних осіб – 1418498, фізичних осіб – 1880134, добровільно застрахованих осіб – 2.

Для розгляду фінансового забезпечення видатків Фонду соціального страхування було проведено аналіз дохідної та видаткової частин бюджету даного фонду у період з 2015р. по 2019р.

Для порівняння рівня доходів та видатків фонду до реорганізації шляхом злиття та після на рис. 2.1. наведено відповідні показники.

Рис. 2.1. Доходи і видатки Фонду соціального страхування України до злиття фондів та після за 2015-2019рр. , млрд. грн

Джерело: Складено автором на основі джерела [2].

Рівень доходів та витрат ФСС у розглянутому періоді має тенденцію до зростання. Фактично за 5 років його доходи збільшилися на 10,4 млрд грн, тобто на 41,4%. Сума видатків, в свою чергу, за даний період зросла на 9,2 млрд грн, тобто на 39,7%.

Найбільше сума доходів Фонду соціального страхування України, порівняно з попереднім роком, зросла у 2019 році. За 2019 рік доходи Фонду склали 25,1 млрд. грн, або 99,6 % від плану, що на 5,4 млрд. грн (27,4%) більше чим в 2018 році. Проте сума видатків фонду найбільше збільшилась у 2018 році, порівняно з 2017 роком. Сума зросла на 23,4%, тобто на 4,1 млрд. грн, та склала 21,6 млрд. грн.

При цьому, за 2019 рік прийнято від страхувальників заяв-розрахунків для фінансування матеріального забезпечення для більш ніж 2,4 млн застрахованих осіб на суму 14,4 млрд грн, що на 1,85 млрд грн, або 14,8% більше порівняно з 2018 роком. У тому числі на:

- допомогу по тимчасовій непрацездатності – 9803,9 млн грн, або 68,1% суми витрат на матеріальне забезпечення;
- допомогу по вагітності та пологах – 4555,2 млн грн, що становить 31,6%;
- допомогу на поховання – 44,2 млн грн (0,3%).

Витрати на допомогу по тимчасовій непрацездатності за 2019 рік порівняно з 2018 роком збільшились на 1341,4 млн грн, або на 15,9 відсотка.

Загалом, фінансове забезпечення видатків Фонду соціального страхування є достатнім. У 2019 році сума видатків на 1,9 млрд грн менша за суму доходів, відповідно всі видатки покриваються доходами. Проте, перші 2 роки після злиття фондів (2017-2018рр.) рівень видатків повністю не покривався доходами фонду, що свідчить про недостатню кількість надходжень до бюджету фонду.

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття створений для управління страхуванням на випадок безробіття, акумуляції страхових внесків, контролю за використанням коштів, виплати забезпечення та надання соціальних послуг, здійснення інших функцій згідно із цим Законом і статутом Фонду.

Фонд соціального страхування на випадок безробіття є цільовим централізованим страховим фондом, некомерційною самоврядною організацією. Держава є гарантом забезпечення застрахованих осіб та надання їм відповідних соціальних послуг Фондом.

Основне завдання Фонду соціального страхування на випадок безробіття — організація та здійснення відповідного виду страхування.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття пов'язане з матеріальним забезпеченням на випадок безробіття з

незалежних від застрахованих осіб обставин та наданням відповідних соціальних послуг за рахунок коштів Фонду.

Джерела формування доходів бюджету Фонду соціального страхування на випадок безробіття:

- 1) страхові внески страхувальників-роботодавців і застрахованих осіб, що сплачуються на умовах і в порядку, передбачених законодавством;
- 2) асигнування із Державного бюджету України;
- 3) суми фінансових санкцій, застосованих згідно з чинним законодавством до підприємств, установ, організацій та фізичних осіб за порушення встановленого порядку сплати страхових внесків та використання коштів Фонду, недотримання законодавства про зайнятість населення, а також суми адміністративних штрафів, накладених на посадових осіб та громадян за такі порушення;
- 4) прибуток, одержаний від тимчасово вільних коштів Фонду, у тому числі резерву коштів Фонду, на депозитному рахунку;
- 5) благодійні внески підприємств, установ, організацій та фізичних осіб;
- 6) інші надходження відповідно до законодавства України.

Основне джерело формування доходів Фонду соціального страхування на випадок безробіття — відповідні страхові внески, які сплачують страхувальники (роботодавці) та застраховані особи.

З бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття здійснюються наступні видатки:

- 1) на виплату матеріального забезпечення та надання соціальних послуг, фінансування яких законодавчо передбачене за рахунок коштів Фонду;
- 2) відшкодування Пенсійному фонду України витрат, пов'язаних із достроковим виходом на пенсію певних категорій осіб;
- 3) фінансування витрат на утримання та забезпечення діяльності виконавчої дирекції Фонду та її робочих органів, управління Фондом, розвиток його матеріальної та інформаційної бази;
- 4) створення резерву коштів Фонду.

Види матеріального забезпечення:

1. допомога у разі безробіття, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітними підприємницької діяльності;
2. допомога у разі часткового безробіття;
3. матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного;
4. допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні.

Видатки бюджету Фонду щодо виплати допомоги у разі безробіття є захищеними. Фінансування цих видатків проводиться у першочерговому порядку.

Для розгляду фінансового забезпечення видатків Фонду соціального страхування на випадок безробіття було проведено аналіз дохідної та видаткової частин бюджету даного фонду у період з 2015р. по 2019р. (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Доходи і видатки Фонду соціального страхування на випадок безробіття за 2015-2019 рр., млрд. грн

Джерело: Складено автором на основі джерела [2].

Рівень доходів та витрат ФСС ВБ у даному періоді має тенденцію до зростання. За останні 5 років його доходи збільшилися на 6,5 млрд грн, тобто на 44,2%. Сума видатків за даний період зросла на 5,7 млрд грн, тобто на 42,2%.

Найбільше сума доходів Фонду соціального страхування на випадок безробіття, порівняно з попереднім роком, зросла у 2018 році. За 2018 рік доходи Фонду склали 13,2 млрд. грн, що на 2,9 млрд. грн (28,2%) більше чим в 2017 році. Сума видатків Фонду теж найбільше зросла у 2018 році, порівняно з попереднім роком. Видатки збільшились на 31,5%, тобто на 2,9 млрд. грн, та склала 12,1 млрд грн.

У 2019 році зростання доходів та видатків було не таким значним. Сума доходів зросла на 11,4%, тобто на 1,5 млрд. грн, порівняно з 2018 роком, та склала 14,7 млрд грн у 2019 році. Сума видатків відповідно зросла на 1,4 млрд. грн (11,6%) та склала 13,5 млрд. грн.

Загалом, фінансове забезпечення видатків Фонду соціального страхування на випадок безробіття є достатнім. У 2019 році сума видатків на 1,2 млрд. грн менша за суму доходів, у 2017 та 2018 роках сума видатків менша за суму доходів на 1,1 млрд. грн, та у 2015 та 2016 роках відповідно на 0,4 млрд. грн. Отже, за останні 5 років всі видатки покриваються доходами.

Проаналізувавши фінансове забезпечення видатків Фонду соціального страхування та Фонду соціального страхування на випадок безробіття, можна зробити висновок, що їх фінансове забезпечення загалом задовільне, проте ще потребує розвитку.

Розглянемо особливості формування доходів і видатків Пенсійного фонду України.

Відповідно до Положення "Про Пенсійний фонд України" затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 липня 2014 р. № 280 Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики, що реалізує державну політику з питань

пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню.

Пенсійний фонд України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства.

Бюджет Фонду щороку затверджує Кабінет Міністрів України.

Кошти Пенсійного фонду України спрямовуються на:

- 1) виплату пенсій, передбачених цим Законом;
- 2) надання соціальних послуг, передбачених цим Законом;
- 3) фінансування адміністративних витрат, пов'язаних з виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду;
- 4) оплату послуг з виплати та доставки пенсій;
- 5) формування резерву коштів Пенсійного фонду[30].

Кошти Пенсійного фонду України, що зараховуються на єдиний рахунок Фонду і зберігаються на окремих рахунках його органів в уповноваженому банку, визначеному Кабінетом Міністрів України, обслуговують органи Державного казначейства. Кошти Фонду використовуються виключно за призначенням і вилученню не підлягають.

Останні роки загальна сума доходів та видатків Пенсійного фонду України має тенденцію до збільшення (рис. 2.3). Загалом сума доходів фонду за 5 років зросла на 169,8 млрд. грн, тобто на 39% сума доходів ПФУ у 2019 році більша ніж у 2015 році, та сума видатків фонду зросла на 169,9 млрд. грн за 5 років, тобто в загальному на 39% у 2019 році порівняно з 2015 роком.

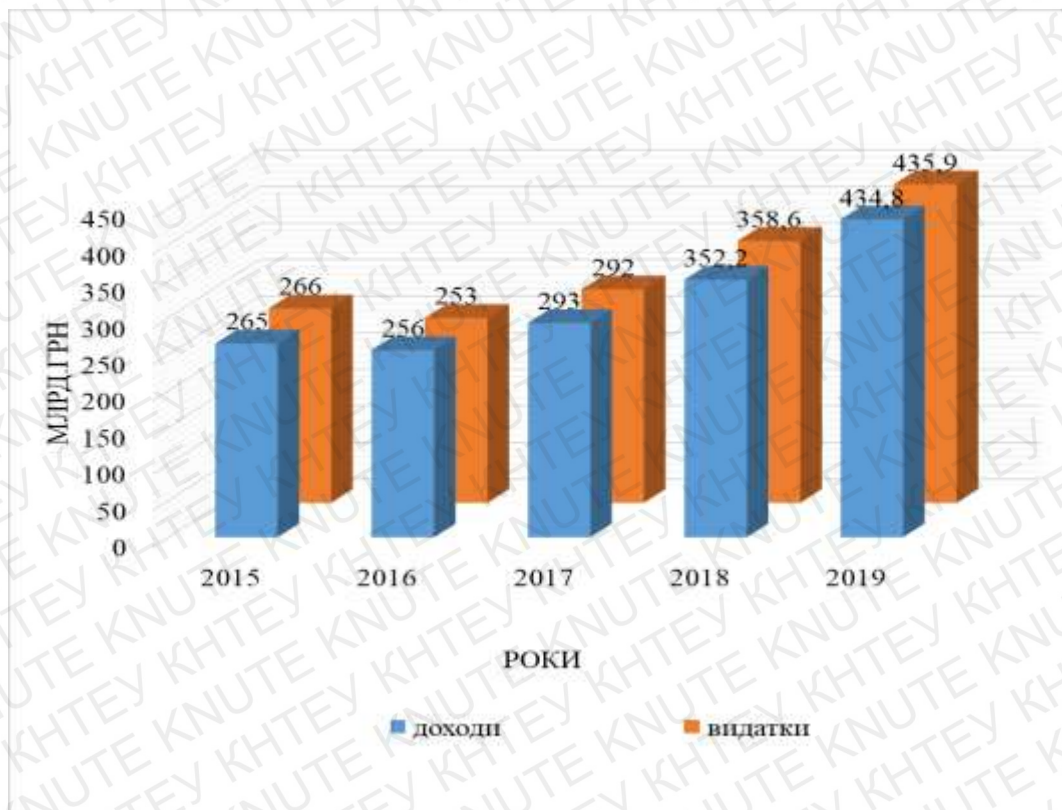

Рис. 2.3. Доходи і видатки Пенсійного фонду України, млрд. грн
Джерело: Складено автором на основі джерела [3].

У 2019 році Пенсійним фондом України забезпечено виплату пенсій та грошової допомоги в повному обсязі по всіх регіонах України (за виключенням Автономної Республіки Крим та непідконтрольних територій Донбасу).

Фінансування виплат проводилось відповідно до графіків поденного фінансування виплати пенсій та грошової допомоги, погоджених Міністерством соціальної політики України.

За даними загальна сума видатків на пенсійні та інші заплановані виплати склала 435,9 млрд грн, проти 358,6 млрд грн у 2018 році (без урахування 9,9 млрд грн пенсій січня 2018 року, профінансованих у грудні 2017року). Тобто, у 2019 році порівняно з 2018 роком відбулось збільшення видатків на 77,3 млрд грн.

Загалом фактична сума видатків ПФУ виявилась на 27,6 млрд грн більшою за плановий показник у 408,3 млрд грн.

Виплата пенсій здійснювалась через поточні рахунки у банках та через поштові відділення.

Фінансування видатків ПФУ у 2019 році забезпечувалось за рахунок законодавчо визначених джерел доходів.

За оперативними даними до бюджету Пенсійного фонду України за 2019 рік з усіх джерел фінансування надійшло 434,8 млрд грн, що на 82,6 млрд. грн більше, ніж попереднього року, та з яких власні надходження склали 241,7 млрд грн, що на 39,7 млрд грн більше у порівнянні з 2018 роком. А з Державного бюджету України на фінансування пенсійних та інших запланованих виплат надійшло 193,1 млрд гривень (рис. 2.4).

Загалом фактична сума доходів ПФУ у 2019 році виявилась на 26,1 млрд. грн більшою за плановий показник у 408,7 млрд. грн.

Рис. 2.4. Структура надходжень коштів до Пенсійного фонду України у 2019 році, млрд грн

Джерело: Складено автором на основі джерела [8].

Незважаючи на стрімке зростання рівня доходів Пенсійного фонду України за останні роки, але, разом з тим, даного обсягу фінансових ресурсів не достатньо для повного фінансового забезпечення всіх видатків фонду.

Здійснивши аналіз, ми бачимо, що у 2019 році сума видатків ПФУ перевищує суму доходів на 1,1 млрд грн, у 2017 році – відповідно на 6,4 млрд грн.

Важливим напрямом поліпшення фінансування системи державного соціального страхування населення може бути виведення заробітної плати з тіні, головним чином, шляхом зменшення податкового тягаря на неї. Існуюча на сьогодні система оподаткування доходів громадян через високу ставку не стимулює отримання таких заробітків через касу підприємства, а створює об'єктивні умови для її приховування та отримання у вигляді готівки. При цьому працівник економить на податках, але втрачає на послугах державного соціального страхування - пенсійного, на випадок безробіття, профзахворювання тощо. Роботодавець економить на сплаті відрахувань у соціальні фонди, що для нього є досить вагомим джерелом отримання додаткового незаконного прибутку. Зниження податкового тягаря на доходи громадян призведе до легалізації значної частини виплат найманим працівникам, зацікавить громадян продуктивніше працювати і, як наслідок, розширить базу фінансування фондів системи соціального захисту населення.

Одним з пріоритетних завдань уряду і місцевих органів виконавчої влади є суттєве підвищення заробітної плати, відновлення її основних функцій (відтворювальної, стимулюючої та регулюючої). Адже заробітна плата - основна складова доходів населення. Забезпечивши гідну заробітну плату та її легалізацію, ми зможемо суттєво підвищити рівень доходів громадян. Якщо зростатиме та легалізуватиметься заробітна плата, відповідно зростатиме і обсяг внесків до системи державного соціального страхування. Це означатиме можливість подальшого підвищення пенсій. Необхідність державного регулювання сфери соціального страхування викликана тим, що на сьогодні тільки держава бере на себе зобов'язання соціального забезпечення громадян, а отже необхідно вдосконалити цю систему до стану зручності, прозорості та достатності.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

3.1. Світовий досвід фінансового забезпечення системи державного соціального страхування

Процес створення ефективної системи соціального страхування в Україні залежить від багатьох чинників. Одним із них є використання досвіду зарубіжних країн, де ця система працює тривалий час і має позитивні результати. Значний інтерес представляє система соціального страхування, яка формується в рамках Європейського Союзу.

Великий інтерес викликає історія формування системи соціального захисту європейським співтовариством, досвід якого доцільно більш активно використовувати в Україні при вирішенні питань соціального захисту.

У європейських країнах основними формами соціального захисту є соціальне страхування та соціальна допомога.

В одних країнах, де соціальне страхування отримало найбільш ранній розвиток, воно набуло своєрідних «класичних» форм. Це континентальні країни, передусім ФРН та Франція. В цих країнах передбачені такі види соціального страхування: пенсійне; на випадок безробіття; від нещасного випадку на виробництві і професійного захворювання [8]. В інших країнах можна спостерігати відхід від класичних форм страхування, з метою удосконалення системи соціального захисту населення. В Нідерландах система соціального страхування не підпадає під класичну континентальну схему, але є однією із самих розвинутих у Європі за масштабами виплат і має багато своєрідних рис. Соціальне страхування здійснюється у таких організаційно-фінансових формах: система державного страхування; система страхування найманих працівників; страхування службовців [8].

Порядок соціального страхування визначається відповідними законами (Швейцарія, Франція, Італія). У Німеччині вказані правовідносини закріплені у Соціальному кодексі та окремих законах.

Пенсійне страхування у європейських країнах має певні спільні риси. По-перше, це здійснення управління державними та недержавними органами. По-друге, наявність солідарної та накопичувальної систем. Накопичувальна система є обов'язковою і добровільною. Але в більшості країн накопичувальна система є добровільною і саме вона відіграє визначальну роль у пенсійному забезпеченні. Наймані працівники, а також деякі категорії самозайнятих (рівень прибутку яких не перевищує встановлену законодавчо межу) підлягають загальнообов'язковому страхуванню. Добровільним страхуванням охоплюються особи з високими доходами та особи, які втратили право на загальнообов'язкове страхування або не підпадають під нього [60, с.8]. Тобто, навантаження на систему загальнообов'язкового пенсійного страхування зменшено, шляхом виключення із нього певних груп працівників.

Пенсійний вік різний у різних країнах, але слід відмітити, що він вищий, ніж в Україні. Право на пенсію за віком в Німеччині виникає після досягнення 65 років, в Італії 66 років для чоловіків і 61 для жінок (пенсійна реформа в Італії передбачає поступове підвищення пенсійного віку для чоловіків до 75 років, а для жінок до 70), у Швейцарії – 64 роки для жінок і 65 для чоловіків.

На відміну від інших країн, в Нідерландах державному пенсійному страхуванню підлягає все населення країни. Пенсії виплачуються всім особам, які досягли пенсійного віку – 65 років. Розмір пенсії розраховується з мінімальної зарплати і складає 70% для одиноких пенсіонерів і 100% – сімейним.

Система пенсійного страхування в Україні багато в чому схожа на німецьку, але, в Україні недостатньо дієвий коефіцієнт страхового стажу та недосконалий механізм щорічного коригування розміру пенсій.

Пенсійне страхування в європейських країнах має певні проблеми. Основна – погіршення демографічної ситуації. Навантаження на працююче населення постійно зростає. Наприклад у Швеції – 1,6 млн. пенсіонерів, тобто, кожен п'ятий громадянин – пенсійного віку [22]. Одним із визначальних завдань системи пенсійного страхування є продовження працездатного віку людини. Це досягається шляхом збільшення пенсійного віку, зростання необхідного для призначення пенсії страхового стажу.

У законодавстві більшості європейських країн скасовано право на допомогу в разі безробіття особам, які не досягли 18 років, бо основною метою державної політики зайнятості є забезпечення плавного переходу молоді від процесу навчання до роботи. Для цієї категорії населення альтернативою виступають активні програми професійної підготовки, перепідготовки, першого трудового досвіду.

Згідно чинного законодавства України можуть бути визнані безробітними особи, які не досягли 16 років, що працювали та були звільнені на підставі п. 1 ст. 40 Кодексу законів про працю. Таке положення законодавства не відповідає практиці та законодавству з питань зайнятості багатьох країн світу. Починати трудову діяльність з отримання допомоги по безробіттю шкідливе явище, тим більше, що для цієї категорії працівників в законодавстві закріплені додаткові гарантії щодо працевлаштування. Самим надійним захистом на ринку праці для будь-якої особи є її працевлаштування.

Право на допомогу в разі безробіття може залежати від причин звільнення: за власним бажанням чи без вільного вибору залишення на роботі. В Ірландії і Данії особа втрачає право на отримання допомоги в разі безробіття, якщо вона була звільнена за вчинення значного правопорушення. У Греції безробітними не визнають осіб, які звільнилися з роботи за власним бажанням. У багатьох європейських країнах зазначені категорії робітників мають право на допомогу, але на короткий період часу.

Соціальне страхування здійснюється Фондами соціального страхування, які є самоврядними організаціями, що управляються соціальними партнерами: роботодавцями, працівниками та державою.

У більшості країн основний тягар внесків на соціальне страхування припадає на роботодавців (в Італії та Іспанії – 4/5). Виняток становлять Нідерланди, де працівники сплачують 2/3 загальної суми внесків. В Нідерландах збір внесків здійснюють промислові страхові асоціації. Керують ними представники роботодавців та найманих працівників [48]. Фонд соціального страхування Бельгії наповнюється за рахунок відрахувань працюючих (13,7%), роботодавців (24,7%), держави. Кошти надходять на рахунок Національної служби соціального захисту, яка і визначає соціальний бюджет країни, а саме соціальний бюджет данної країни – це 73% державного бюджету [48]. Найбільше коштів витрачається на виплату пенсій і допомоги по інвалідності. Слід зазначити, що в Україні лише обговорюється питання про формування соціального бюджету в межах державного бюджету.

В країнах ЄС соціальне страхування спрямовується на забезпечення основних життєвих потреб та недопущення суттєвого зниження доходів внаслідок дії факторів соціального ризику.

В усіх європейських країнах поряд із соціальним страхуванням існує система адресної соціальної допомоги, управління якою взяла на себе держава. Соціальний захист на засадах адресності є загальноприйнятою практикою в країнах Західної Європи. Така допомога надається особам, які мають дохід, менший за встановлений державою. Більшість виплат призначаються сім'ям з дітьми. Досить поширеними є виплати особам пенсійного віку із низькими доходами.

Вся система соціального захисту країн-членів ЄС орієнтована на забезпечення соціальних гарантій. При цьому країнам доводиться вирішувати такі проблеми як: значне збільшення видатків пенсійного страхування (у зв'язку з несприятливою демографічною ситуацією);

складність забезпечення своєчасного та повного внесення страхових внесків (Португалія, Греція); неефективність контролю при управлінні фондами соціального страхування через механізм соціального партнерства.

Одним із шляхів реформування системи соціального захисту є врахування матеріального стану особи з метою надання їй безпосередньо тому, хто її потребує, а не тому, хто може забезпечити себе сам.

Ще однією з країн, досвід якої Україна може використовувати для побудови власної пенсійної системи, є Польща. Польська реформа викликає зацікавленість через географічну спорідненість, а також через те, що Польща 50 років належала до спільної з Радянським Союзом економічної і політичної системи. Польща почала свої реформи в умовах планової економіки та політичної диктатури і досягла значного прогресу при переході до демократичної форми державного устрою та ринкової економіки. Польща врахувала досвід Швеції, Латвії, Чилі, Аргентини.

В країні була запроваджена трирівнева пенсійна система. 1 січня 1999 р. почалося введення персоніфікованого обліку внесків і заробітку всіх працівників. До цієї дати пенсії призначались, виходячи із заробітку і тривалості трудового стажу. Інформація про зарплату надавалась працедавцями, а трудовий стаж обліковувався в трудових книжках. За новою системою була змінена формула обчислення пенсії. Формулу обчислення пенсій можна розділити на дві частини. Перша частина дорівнюватиме розміру пенсії, на яку виникає право до дати початку персоніфікації. Ця частина пенсії може бути обчислена і проіндексована. Друга частина пенсії може обчислюватись на основі зарплати і тривалості трудового стажу після дати початку персоніфікованого обліку. Це дозволить скасувати трудові книжки). Другий рівень пенсійної системи Польщі працює за принципом фондування. Третій рівень складають добровільні професійні пенсійні програми, засновниками яких є роботодавці. До них застосовується пільговий податковий режим для внесків на соціальне страхування [50].

Окрім пенсійного страхування, у Польщі діють інші види страхування. Внесок на соціальне страхування складає 36,59% заробітної плати. Із них 12,22% - пенсійний внесок до першого рівня; 7,3 – внесок до пенсійних фондів другого рівня; 13% - внесок на пенсійне страхування у разі інвалідності; 2,45% - внесок на страхування у разі захворювання (тимчасова непрацездатність); 1,62% - страхування від нещасного випадку.

Підсумовуючи все вищезазначене, необхідно відмітити, що для успішного здійснення пенсійної реформи в Україні важливо урахувати як позитивний, так і негативний досвід (щоб не повторювати помилки) зарубіжних країн у питаннях розвитку системи соціального захисту.

Хоча Україна в цілому визначилася із вибором пенсійної системи, але це не означає, що Україна не повинна вивчати та впроваджувати у практику зарубіжний досвід.

Найбільш захищеними від усіх ризиків є солідарні системи пенсійного забезпечення, які доповнюються накопичувальним сектором. Такий напрям обрала й Україна. При цьому, стабільність європейських пенсійних систем забезпечується значною часткою держави в системі. Держава вдається до дотацій. Наприклад, у Німеччині дотації в національну пенсійну систему складають другий за величиною рядок у видаткових статтях федерального бюджету [50].

На нашу думку, система загальнообов'язкового соціального страхування повинна охоплювати не тільки найманих працівників, але і самозайнятих осіб, тому що в умовах нерозвинутості недержавних страхових структур та недовіри до них ця категорія людей залишиться поза страховою системою.

Україна не може стояти осторонь тих процесів, що відбуваються в Європі, так як вона визначила для себе необхідність соціально-економічної інтеграції з Європейським Союзом. Це накладає певні зобов'язання щодо врахування міжнародного досвіду із впровадження ринкових моделей

соціального захисту. Перед законодавцем постало завдання адаптації національного законодавства до європейських стандартів.

При використанні досвіду високорозвинутих держав в розбудові вітчизняної системи державного соціального страхування слід врахувати такі обставини.

По-перше, соціально-економічне середовище в Україні певною мірою ускладнює запровадження деяких відпрацьованих у розвинутих країнах механізмів соціального захисту. Зокрема, відсутній специфічний досвід управління, традиції і належний механізм суспільного контролю за діяльністю інститутів, що отримують повноваження розпоряджатися коштами соціального страхування.

Наслідками запровадження європейських механізмів без урахування національних особливостей та стану розвитку економіки є: неефективне адміністрування при невиправданому зростанні адміністративних витрат; нецільове спрямування та зловживання при використанні коштів соціальних фондів.

По-друге, відсутність розвинутих фінансових ринків та інфраструктури, інструментів довгострокового інвестування, високі ризики створюють ситуацію, коли встановлення численних обмежень (що виправдано у Західних країнах) може або унеможливити ефективну діяльність фондів, або ж надати їй формального характеру, коли значні порушення створять підстави для постійного втручання контролюючих органів.

По-третє, виходячи з цих обставин, запровадження апробованих у світі механізмів необхідно здійснювати за умови своєчасності та опрацьованості всіх необхідних документів та заходів, зокрема проведення відповідних експериментів та обґрунтованого аналізу їхніх результатів.

3.2. Напрями розвитку фінансового забезпечення системи державного соціального страхування в Україні

Великий масштаб проблем формування інституту державного соціального страхування обумовлений несистемністю і повільними темпами інституційних перетворень у соціальній сфері.

Система соціального страхування органічно пов'язана із системою заробітної плати, податковою системою, політичною ситуацією в державі, станом ринку праці, демографічними проблемами в сьогоденні і її динаміки розвитку на майбутнє. На сьогодні ми можемо констатувати, що формування системи соціального страхування не ув'язано із зазначеними вище факторами, які багато в чому визначають якісні її характеристики - рівень пенсій і інших страхових виплат, якість і обсяг послуг по лікуванню й оздоровленню працездатного населення, і тому, побудова ефективної системи соціального страхування в Україні є складним завданням.

На наш погляд, у функціонуванні системи соціального страхування є ряд недоліків, які порушують її фінансову рівновагу:

- 1) наявність високого рівня у всіх сферах економіки тіньового ринку, що розширюється, незареєстровані форми зайнятості, неофіційні і невраховані виплати заробітної плати, що в підсумку знижує рівень соціальних гарантій для зайнятих у цій сфері працівників і істотно звужує (до 25-30%) економічні можливості для фінансування державних позабюджетних соціальних фондів;
- 2) збереження архаїчних положень соціального законодавства, що консервують не страхові механізми придбання прав на пенсійне й інші види соціального страхування, що породжує нездорові стимули відхилення працівниками і роботодавцями від законодавчо встановлених процедур оформлення трудових відносин і сплати в повному обсязі податків і страхових внесків;

3) наявність вкрай високої і невиправданої диференціації в системі заробітної плати і доходів населення в різних секторах економіки і регіонах країни, і при цьому не ув'язано із системою страхових відрахувань і всією системою соціального захисту, і є гальмом розвитку системи соціального страхування;

4) відсутність концептуально вивіреної системи керування соціальним страхуванням у формі демократичних механізмів участі у всіх найважливіших процедурах прийняття рішень основних соціальних суб'єктів (повноважних представників працівників і роботодавців) [48].

У цьому зв'язку, на наш погляд, необхідно розробити середньострокову програму дій (наприклад, на 3-5 років) з метою завершення в найближчі 5-8 років формування системи державного соціального страхування в Україні, та пов'язати її з реформами в системі заробітної плати, бюджетної та податкової системи. Така програма заходів дозволить забезпечити поступовість і послідовність в роботі уряду, міністерств, відомств, співтовариств суб'єктів соціального страхування (представників працівників, роботодавців і страховиків).

Формування системи обов'язкового соціального страхування в Україні вимагає концептуального і законодавчого вирішення ряду першочергових задач національного масштабу. Найважливішими серед них є:

- розробка доктрини системи соціального страхування для України (філософії соціального страхування і його місця в системі соціального захисту населення, ролі соціальних суб'єктів у питаннях фінансування і управління);

- розробка методологічних основ для формування власного правового поля соціального страхування, що має чіткі законодавчі рамки, що фіксують і не допускають йому змішуватися з правовими полями особистого страхування, з одного боку, і соціальною допомогою, з іншого;

- розмежування функцій і повноважень по організації і керуванню системою й окремими видами соціального страхування основних соціальних

суб'єктів (роботодавців, працівників і держави), з ролевих їхніх позицій страхувальників, застрахованих, організуючих і контролюючих органів;

- визначення форм, рівнів і механізмів реалізації соціальних гарантій, які забезпечуються різними видами соціального страхування;

- визначення базових правових інститутів соціального страхування, які б включали всі можливі види страхових випадків і забезпечення координації їхньої діяльності з метою щільного правового структурування усіх форм і видів захисту;

- визначення фінансових механізмів видів соціального страхування з врахуванням формування оптимального навантаження суб'єктів страхування, пов'язаного з політикою заробітної плати, доходів і податкової політики в країні;

- визначення інструментарію й інфраструктури керування соціальним страхуванням - моделей актуарних розрахунків, інформаційної бази, статусу актуарних центрів і контрольних органів, медико-реабілітаційних служб [48].

Побудова ринкової фінансової моделі соціального страхування має три взаємопов'язаних аспекти: інформаційна безпека та основні напрями її забезпечення, визначення джерел фінансування, як способу нагромадження засобів достатніх для забезпечення гарантій соціального захисту; розподіл фінансового тягаря між основними суб'єктами страхування; способи використання (розподілу і перерозподілу) страхових коштів.

Отже, на нашу думку, ринкова модель системи соціального страхування має базуватися на наступних принципових положеннях:

- фінансування системи соціального страхування забезпечується в основному за рахунок внесків роботодавців та працівників;

- розміри страхових послуг знаходяться в залежності від розмірів внесків. Тільки ті особи, що здійснюють внески мають право на отримання послуг. Особливості демографічного, соціально-економічного розвитку України викликають необхідність змішаного фінансування пенсійного

страхування за допомогою методів пільгового пенсійного забезпечення (за рахунок роботодавців і держави);

- важливий елемент фінансової моделі соціального страхування – перерозподіл відповідальності основних суб'єктів соціального страхування [48].

Отже, одним з важливих напрямів подальшого розвитку системи державного соціального страхування в Україні є врахування інтересів усіх соціальних партнерів, а саме: держави, роботодавців та профспілок (працівників).

Це в свою чергу, забезпечить злагоджену роботу фондів соціального страхування, зменшення тіньового сектору заробітної плати, і як наслідок – збільшення розміру виплат при настанні страхових випадків.

Варто зазначити, що законодавство про соціальне страхування потребує подальшого розвитку й удосконалення в частині забезпечення прозорості та публічності діяльності фондів, покращення процесу контролю за фінансовими потоками системи державного соціального страхування.

Таким чином, пропонуємо функціонування регулятивного механізму соціального страхування забезпечувати на основі дотримання таких важливих принципів, зокрема таких:

- поступове наближення соціальних страхових нормативів до європейських стандартів;
- узгодження інтересів донорів та реципієнтів;
- обов'язковість громадського контролю за рухом фінансових ресурсів.

Ці принципи повною мірою відповідають підходам щодо організації соціального страхування в розвинених європейських країнах та будуть сприяти адаптації вітчизняного страхового механізму до сучасних умов.

Для забезпечення ефективного функціонування фінансового механізму, зокрема, і механізму з регулятивними властивостями, згідно з системним підходом у дослідженні повинні бути враховані всі його складові – мета,

завдання, методи, інструменти тощо. З урахуванням наведених підходів обґрунтуємо складові такого механізму. Можна зазначити, що пропонований регулятивний механізм цих страхових фондів є сукупністю складових, що забезпечують організацію, планування, стимулювання при використанні фінансових ресурсів фондів соціального страхування (рис. 3.1.).

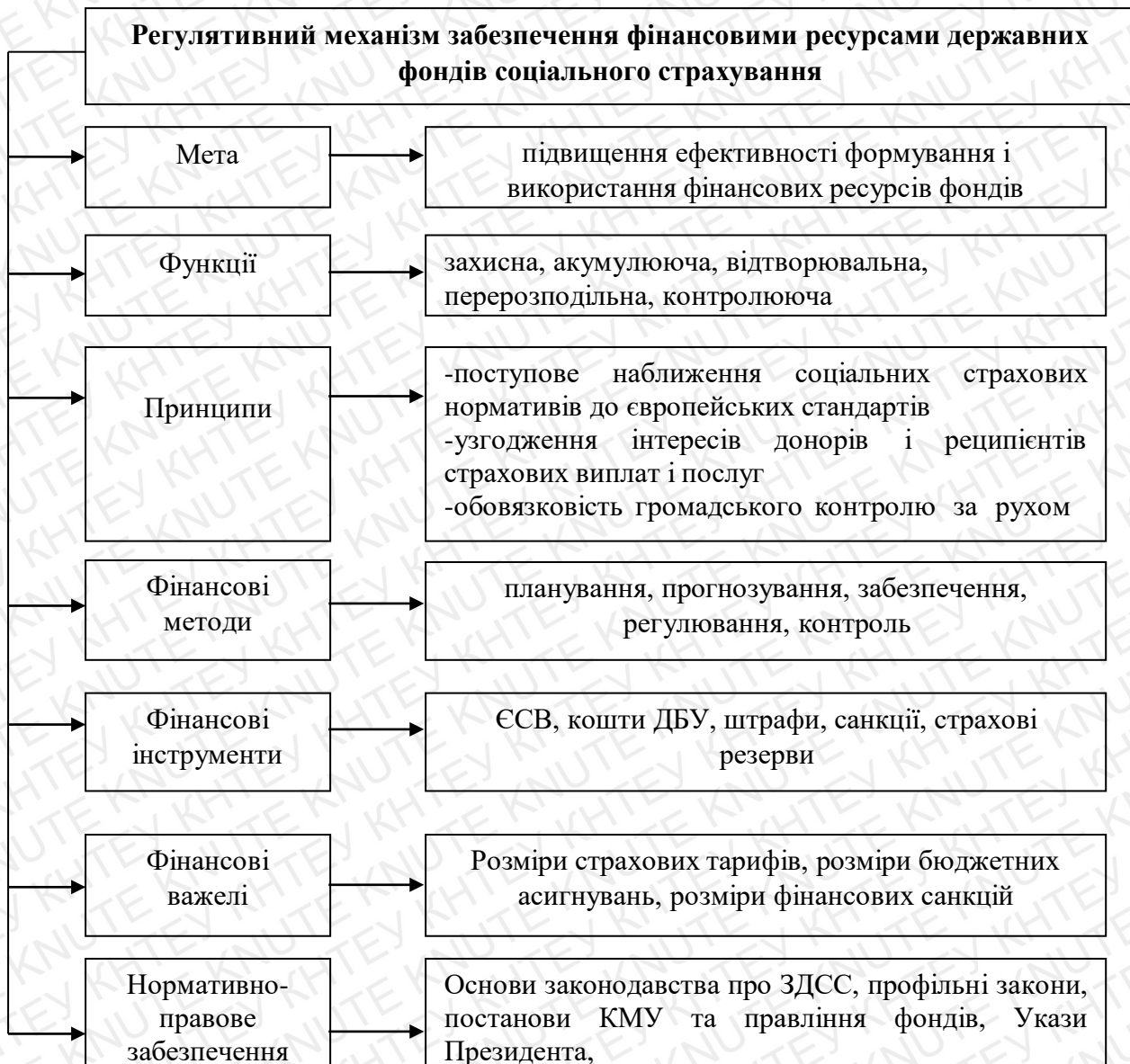

Рис. 3.1. Складові регулятивного механізму забезпечення фінансовими ресурсами державних фондів соціального страхування

Джерело: складено автором на основі: Серватинська І. М. Методика оцінювання використання фінансових ресурсів у державних фондах соціального страхування / І. М. Серватинська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2019. – Вип. 18. – С. 132 – 135.

В цілому, довгострокова програма реформування соціального страхування, на наш погляд, повинна включати наступні положення:

- розвиток страхового механізму, що забезпечує пропорційність розмірів індивідуальної участі у фінансуванні соціального захисту і компенсації соціального збитку, що отримується;
- збереження автономного характеру функціонування фінансової системи соціального страхування і недопущення її об'єднання з державним бюджетом;
- поступова децентралізація системи і передача частини функцій управління на рівень трудових колективів та об'єднань роботодавців при збереженні державного регулювання і нагляду;
- забезпечення повного і відкритого громадського контролю за фінансовими відносинами між учасниками системи;
- створення банку даних соціального страхування на основі результатів проведення комплексного моніторингу системи, інформаційного та статистичного забезпечення.

Виходячи із цілей довгострокового розвитку необхідно в найближчий час здійснити:

- проведення комплексних актуарних розрахунків рівня і вартості ризиків, що підлягають страхуванню, і здійснити відбір оптимальних варіантів компенсації втрати трудового доходу;
- встановити пріоритетні соціальні виплати і зосередити концентрацію основних фінансових ресурсів на їх покритті;
- забезпечення на практиці законодавчо встановлених норм і правил участі страхувальників і застрахованих в управлінні системою соціального страхування, особливо на регіональному рівні;
- розробку правового забезпечення інвестування тимчасово вільних коштів та резерву страхових коштів соціального страхування для збільшення резервів, здатних покрити тимчасові зміни рівня соціальних ризиків.

Поряд з цим, розвиток фінансового механізму соціального страхування необхідно розглядати через розвиток фінансового механізму кожного його виду.

Запропоновані напрями реформування соціального страхування мають ряд переваг, які полягають в наступному. Вони фінансово не витратні, оскільки не потребують створення нових організаційних структур, вони в повній мірі відображають інтереси застрахованих і страхувальників, в їх основі лежать страхові принципи покриття соціального збитку.

ВИСНОВКИ

У випускній кваліфікаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення актуальної наукової проблеми реалізації фінансового забезпечення державного соціального страхування в контексті світового і вітчизняного досвіду, що дало змогу обґрунтувати такі висновки і пропозиції теоретичного та прикладного характеру.

В умовах ринкової економіки система державного соціального страхування є однією із важливих складових фінансової системи держави. Фінансовою основою для виконання завдань державного соціального страхування виступають цільові страхові фонди.

Управління страховими фондами здійснюється на паритетній основі державою, представниками застрахованих осіб та роботодавців. В Україні реалізується тристороння модель соціального діалогу, за якої в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування держава в особі центральних органів виконавчої влади виконує наступні функції: по-перше, гаранта забезпечення застрахованих осіб та надання їм відповідних соціальних послуг фондами, рівноправної участі у соціальному діалозі всіх його сторін; по-друге, представника власних інтересів як сторони соціального діалогу; по-третє, арбітра у вирішенні спірних питань.

Дослідження питання розвитку механізму управління системою державного соціального страхування дозволило дійти висновку, що основними проблемами в процесі управління коштами державного соціального страхування є: відсутність проведення політики капіталізації вільних фінансових ресурсів фондів соціального страхування, неефективне управління залишками на рахунках фондів соціального страхування, не системне формування резервів страхових коштів фондів.

Зазначені проблеми стримують процес розвитку фондів соціального страхування та зростання їхньої економічної ефективності та вказують на незавершеність побудови цілісного фінансово-економічного механізму

соціального страхування в цілому. У зв'язку з цим, оптимізація діючої моделі фінансового механізму соціального страхування на сьогодні є важливим та актуальним завданням.

Результати проведеного аналізу формування фінансових ресурсів фондів державного соціального страхування засвідчили, що надходження від сплати страхових внесків складають майже 80% доходів системи державного соціального страхування. При цьому найбільша частка ЄСВ надходить в доходну частину Пенсійного фонду України (майже 86%), найменша частка страхових внесків (в середньому близько 3%) надходить в доходну частину Фонду соціального страхування на випадок безробіття.

Встановлено, що найбільші фінансові зобов'язання перед населенням України має Пенсійний фонд. Так, у 2019 році видатки Пенсійного фонду склали трохи більше 400 млрд грн, переважна частина яких була спрямована на фінансування державних пенсій.

Дослідження показників фінансової діяльності інших фондів державного соціального страхування показало, що переважна частина фінансових ресурсів фондів витрачається на фінансування матеріального забезпечення та надання соціальних послуг застрахованим особам.

Програма розвитку системи державного соціального страхування на перспективу має включати наступні напрями: збереження автономного характеру функціонування фінансової системи соціального страхування і недопущення її об'єднання з державним бюджетом; забезпечення повного і відкритого громадського контролю за фінансовими відносинами між учасниками системи; створення банку даних соціального страхування на основі результатів проведення комплексного моніторингу системи, інформаційного та статистичного забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Внукова Н.М., Кузьминчук Н.В. Соціальне страхування: Навчальний посібник. - К.: Кондор, 2017. — 352с.
2. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах та фактах: інформаційна довідка Міністерства праці та соціальної політики України та Пенсійного фонду України. – К., 2017. – 67 с.
3. Звіти про роботу Пенсійного фонду України [Електронний ресурс].– Режим доступу :<http://pensia.ua/>.
4. Іванческул О. Сучасний стан та перспективи розвитку соціального страхування в Україні. [Електронний ресурс] / О. І. Іванческул, О.В. Хацевич // Режим доступу: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2017/Economics/78370.doc.htm.
5. Кириленко О., Петрушка О. Інституційні основи державного пенсійного страхування в Україні // Журнал європейської економіки. – Том 12 (№ 1). Березень 2013. – С. 79 – 95.
6. Кириленко О., Тулай О. Соціальне страхування як інститут сталого людського розвитку / О. Кириленко, О. Тулай // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2015. – Вип. 11. – Т.2. – С. 10 – 17.
7. Ковалів І. Аналіз джерел формування коштів пенсійного фонду України / І. Ковалів // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК. - 2014. - № 21(1). - С. 137-142. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2014_21%281%29_29
8. Козоріз Г. Г. Зарубіжний досвід формування ефективних інститутів соціального страхування / Г. Г. Козоріз / Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр. / Ін-т регіональних досліджень НАН України. – 2013. – Вип. 1 (99). – С. 176 – 185.

9. Конопліна Ю. С. Система соціального страхування в контексті сучасних економічних і демографічних тенденцій: монографія / Ю. С. Конопліна. – Суми: Університетська книга, 2011. – 100 с.
10. Конопліна Ю. Суспільно-економічні фактори функціонування системи соціального страхування / Ю. Конопліна // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2013. – № 37. – С. 91 – 102.
11. Конституція України: Закон України від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР.
12. Концепція соціального забезпечення населення України: Постанова Верховної Ради України від 21.12.1993р. №3758-ХІІ.
13. Кречотень І. М. Проблеми розвитку системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні / І. М. Кречотень // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. Сер. «Економічні науки». – 2015. – № 4(1). – С. 80 – 84.
14. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій / НАН України; Інститут демографії та соціальних досліджень; Державний комітет статистики України / Е.М. Лібанова (ред.). — К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2016. — 356с.
15. Макаренко А.П. Оцінка реформування єдиного соціального внеску в Україні. / А.П. Макаренко, А.В. Нікулін // Економіка та держава. – 2017. – № 1. – С. 15-18.
16. МакТаггарт Г. Соціальне страхування та пенсійна реформа / Г. МакТаггарт // Людина і праця. – 2004. – № 7. – С. 10
17. Мамчур В. А. Інституційне середовище системи пенсійного забезпечення населення / В. А. Мамчур // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. - 2016. - № 6. - С. 72-91. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmapnp_2016_6_9
18. Мельничук В. Пенсійна реформа: спроба №3 / Журнал «Український тиждень». – Вип. №20, 2015 р

19. Москаленко О. В. Основні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування в умовах ринкової економіки: монографія / О. В. Москаленко. – Харків : Юрайт, 2012. – 400 с.

20. Мохова Ю. Л. Джерела формування та напрямки використання коштів Пенсійного фонду України / Ю. Л. Мохова, Н. А. Дробна // Держава та регіони. Сер. Держ. упр. - 2017. - Вип. 4. - С. 137-141. - Бібліогр.: 11 назв. – укр

21. Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку / під ред. Е. М. Лібанової; Ін-т демографії та соціол. дослідж. – К., 2016. – 178 с.

22. Олексійко В. С. Зарубіжний досвід пенсійного захисту населення / В. С. Олексійко // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Економічні науки. - 2016. - Вип. 24(3). - С. 165-171. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZnpPdatue_2016_24%283%29_22.

23. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 р. № 16/98–ВР.

24. Островецький В.І Обґрунтування напрямів удосконалення організаційно-правових умов функціонування пенсійної системи України / В.І. Островецький // Економічний вісник Донбасу. — 2017. — № 3 (49). — С. 83-89. — Бібліогр.: 40 назв. — укр.

25. Оцінка ефективності використання коштів Фонду соціального страхування // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fssu.gov.ua/>>.

26. Петрученко Л.Ю. Державне соціальне страхування населення України на випадок безробіття: Автореф. дис...канд.екон.наук. – Київ, 2010. – 20с.

27. Пікус Р.В., Хемій А.С. Реформування пенсійних систем зарубіжних країн: досвід для України / Р.В.Пікус, А.С. Хемій // Фінансові послуги. 2017. №2, с.6-10.

28. Плиса В.Й. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні: Навч. посібник. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2013. – 160 с.

29. Попов А.А. Пенсійні системи США та Росії: еволюція та спроби реформ (Різні етапи розвитку) // США-Канада: економіка, політика, культура. — 2001. — №3. — С. 3-23.

30. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.rada.gov.ua>.

31. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.04.1999 р. №1105. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

32. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03 2000 р. № 1533-III [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

33. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 08.07.2011 № 3668-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3668-17>

34. Про заходи щодо поліпшення пенсійного забезпечення громадян: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.11.2003 № 1783 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1783-2003-п>.

35. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. №2464 [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.rada.gov.ua>.

36. Про основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні : Указ від 13.04.98 № 291/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/291/98>

37. Савченко Н. Г. Соціальне страхування: [навч. посіб.] / Н. Г. Савченко. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 172 с.

38. Савченко Н. Формування та використання фінансових ресурсів системи соціального страхування України / Н. Савченко // Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 1. – С. 110–118.
39. Саїнчук Н. В. Стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні / Н. В. Саїнчук // Науковий вісник Чернівецького університету. Економіка. - 2014. - Вип. 681. - С. 79-84. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_es_2014_681_17.
40. Серватинська І. М. Методика оцінювання використання фінансових ресурсів у державних фондах соціального страхування / І. М. Серватинська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2016. – Вип. 18. – С. 132 – 135.
41. Серватинська І. М. Моделі соціальної політики та соціального страхування: світовий і вітчизняний досвід / І. М. Серватинська // «Світ фінансів». – 2014 р. – Вип. 3. – С. 163 – 172.
42. Сидорчук А. Напрями покращення використання фінансових ресурсів державного соціального страхування в Україні // Світ фінансів. – 2012. - №2. – С. 33-43.
43. Слюсарчук О. П. Актуальні проблеми подальшого реформування системи пенсійного забезпечення в Україні / Слюсарчук О. П., Бутурлак Т. О. // Теорія та практика державного управління. -2013. - Вип. 2 (41).
44. Соціальне страхування: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С.І. Юрій, М.П. Шаварина, Н.В. Шаманська. – К.: Кондор, 2004. -384с.
45. Статистичні дані свідчать про суттєве збільшення надходжень від сплати ЄСВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.dtki.ua/labor/social-protection/43053>.
46. Столяров В.Ф., Васечко Л.І. Економічний механізм соціального страхування // Фінанси України. – 2007. - №2. – С. 31-43.
47. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку: за ред. І.Я. Чугунова. – К.: ДННУ АФУ, 2010. – 848 с.

48. Цогла О.О., Хом'як Р.Л. Вітчизняна та міжнародна практика запровадження єдиного соціального внеску [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12573/1/52_261-266_Vis_722_menegment.pdf.

49. Януль І .Є. Особливості реформи пенсійної системи в Україні / І .Є. Януль // Финансовые услуги. - 2017. - № 2. - С. 45-48. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/finu_2017_2_12.

50. Яшник Г. Л. Зарубіжний досвід реформування системи пенсійного забезпечення / Г.Л. Яшник // Державне управління: теорія та практика. – 2011. – № 1. – С. 1-9.

ДОДАТКИ

Додаток А

Пропорції розподілу сум єдиного соціального внеску у 2019 році

Вид державного соціального страхування	Фонд державного соціального страхування	Пропорції розподілу ЄСВ
Пенсійне страхування	Пенсійний фонд України	85,6215 %
Страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання	Фонд соціального страхування України	9,3759 %
Страхування на випадок безробіття	Фонд соціального страхування України на випадок безробіття	5,0026 %

Джерело: Складено автором за даними: Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. №2464 [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.rada.gov.ua>.

Додаток Б

Склад доходів Пенсійного фонду України у 2019 р., млн грн

Джерело: Складено автором за даними: Звіти про роботу Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pensia.ua/>.

Додаток В

Характеристика систем соціального страхування в країнах світу

Країна	Характеристика систем соціального страхування
Німеччина	Правова, фінансова, організаційна незалежність установ соціального страхування від інших органів державного управління. Кодифікація всіх законодавчих актів у сфері соціального страхування. Держава виконує функції нормотворення і контролю діяльності відповідних установ
Великобританія	Відсутність диференційованих, організаційно оформлених інститутів, що спеціалізуються на страхуванні окремих соціальних ризиків. Значна роль держави у гарантуванні страхових виплат, а також відчутний вплив приватного соціального страхування
Швеція	Універсальність і солідарний принцип фінансування системи соціального страхування. Значна роль держави в перерозподілі соціальних благ, високий рівень соціальних відрахувань та значні соціальні гарантії
США	Відсутність єдиної загальнодержавної централізованої системи соціального страхування. Виплати на соціальне страхування здійснюються з фондів, що утворюються за рахунок податку на соціальне страхування, який стягується з працюючих і підприємців
Японія	Домінування державного соціального страхування, що фінансується з бюджету. Масове охоплення населення пенсійним і медичним страхуванням
Україна	Тісне переплетіння елементів соціального страхування і допомоги. Невідповідність рівня страхового навантаження рівню страхових виплат і сплаченим страховим внескам

Джерело: Складено автором за даними: Козоріз Г. Г. Зарубіжний досвід формування ефективних інститутів соціального страхування / Г. Г. Козоріз / Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр. / Ін-т регіональних досліджень НАН України. – 2013. – Вип. 1 (99). – С. 176 – 185.